

ЮРИДИЧНИЙ ЗМІСТ ТЕРМІНА „АКЦІЯ” ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Заборовський В.В.,

кандидат юридичних наук, доцент

кафедри цивільного права

Ужгородського національного університету

В даній роботі здійснено дослідження актуальних питань, що пов'язані з визначення терміна “акція”. Вказується на недоліки офіційно закріплених термінів “цінні папери” та “акція”. На основі комплексного дослідження ознак акції автором формується власне визначення цього терміна

Ключові слова: цінний папір, акція, емісійні цінні папери, корпоративний цінний папір, бездокументарна акція.

В данной работе проведено исследование актуальных вопросов, которые связаны из определения термина “акция”. Указывается на недостатки официально закреплённых терминов “ценные бумаги” и “акция”. На основе комплексного исследования признаков акции автором формуется собственное определение этого термина.

Ключевые слова: ценная бумага, акция, эмиссионные ценные бумаги, корпоративная ценная бумага, бездокументарная акция.

In this paper the research on the current issues related to the determination of term “share”. The conclusion on defects of the officially envisaged terms “securities” and “shares”. On the basis of analysis of signs a share an author is form own determination of this term.

Keywords: securities, share, emission securities, corporate securities, non-documentary share.

На даний час як в українській, так і в російській науковій літературі однією із найбільших проблем цивілістики залишається проблема визначення правової природи цінних паперів, зокрема акцій.

Дана проблема є актуальною і була предметом досліджень багатьох сучасних науковців. Серед яких, які досліджували окремі аспекти даної проблеми, доцільно виокремити праці Е. А. Крашенинников, І.В. Спасибо-Фатєєва, Г.Ф. Шершеневич Г. Ф. та інші.

Для розкриття питання про правову природу акції як особливого виду цінних паперів автор ставить перед собою завдання провести аналіз офіційно закріплених визначень термінів “цінний папір” та “акція”, які наведено в українському та російському законодавстві, та через призму комплексного дослідження ознак акції сформуванати власне визначення цього терміна.

Насамперед необхідно зауважити, що теорія цінних паперів, зокрема акцій, розроблялася цивілістичною наукою протягом декількох століть. Але і на сьогоднішній день справедливим залишається твердження А. Шершеневича про те, що “саме поняття про цінні папери не встигло до цього часу з'ясуватись ні в житті, ні в науці, ні в законодавстві” [1, с.60].

Офіційне визначення терміна “цінний папір” міститься в ч.1 ст.194 ЦК України, відповідно до якої “цінним папером є документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право і визначає взаємовідносини між особою, яка його розмістила (видала), і власником та передбачає виконання зобов'язань згідно з умовами його розміщення, а також можливість передачі прав, що випливають з цього документа, іншим особам”. Згодом ця норма була закріплена і в ч.1 ст.3 Законі України “Про цінні папери та фондовий ринок” [2]. Аналогічна норма закріплена і в ч.1 ст.142 ЦК

Російської Федерації.

На нашу думку, це визначення є більш досконалим порівняно з тим, яке діяло до прийняття ЦК України і містилося у вищевказаному Законі України “Про цінні папери і фондову біржу”, де зазначалося, що цінні папери – це грошові документи, а це в свою чергу, охоплювало далеко не всі види цінних паперів, які знаходилися в обігу. Незважаючи на всі переваги “нового” визначення цінного паперу, йому притаманний і недолік, який полягає у вказівці на те, що цінним папером є документ, що посвідчує грошове або інше майнове право. Така норма робить дане визначення занадто вузьким і не охоплює повною мірою зміст такого цінного паперу, як акція. Такий висновок можна зробити, аналізуючи поняття акції, що міститься в згаданому Законі України “Про цінні папери та фондовий ринок” (ч.1 ст.6), за яким акція – іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені ЦК України та законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств і законодавством про інститути спільного інвестування. Отже, передбачено, що акція надає своєму власнику не лише майнові права, а ще й ряд немайнових прав.

До майнових прав акціонера належить: право на участь у розподілі прибутку товариства (дивідендів); право на отримання частини вартості майна товариства у разі його ліквідації; право акціонера розпоряджатися на власний розсуд своїми акціями; переважне право акціонера на придбання акцій, що додатково розміщуються товариством

у процесі їх приватного розміщення (це право обов'язково надається власникам простих акцій, а щодо власників привілейованих акцій, то вони наділяються таким правом лише у випадку, якщо це передбачено статутом товариства); право акціонера вимагати від акціонерного товариства здійснити обов'язковий викуп належних акціонеру акцій у випадках, передбачених законодавством, та інші права, які тісно пов'язані з досягненням тієї чи іншої майнової мети. Щодо немайнових прав акціонера, то до них слід віднести наступні: право акціонера на участь в управлінні акціонерним товариством (право голосу на загальних зборах акціонерів, активне та пасивне виборче право, тобто право обирати членів органів товариства та право бути обраним в органи товариства), право на отримання інформації про господарську діяльність акціонерного товариства та інші права акціонера з приводу немайнових благ.

На відміну від загального розуміння немайнових прав (що не мають економічного змісту), під якими розуміються права, що в більшості випадків є невідчужуваними та абсолютними, немайнові права акціонерів є “відчужуваними (з переходом права власності на акцію до іншої особи відбувається перехід всіх посвідчених акцією прав)” [3, с.48] та “відносними (праву акціонера відповідає обов'язок визначеної особи – самого товариства)” [4, с.72].

Ми не погоджуємося з науковцями, які вважають, що основними є майнові права акціонера, а немайнові є похідними від майнових. Так, Д. Ломакін указує на те, що “немайнові права тісно пов'язані з майновими правами акціонера, які є основними...” [5, с.69]. Автор вважає, що ці (майнові та немайнові) права є рівноцінними для акціонера, а враховуючи те, що при “нерозвинутості фондового ринку інтереси акціонерів практично не спрямовані на одержання прибутку від акцій за рахунок біржової гри, а зводяться до можливості впливати на роботу органів акціонерного товариства” [6, с.75], а також те, що “в Україні, як правило, без активної реалізації акціонером свого права на участь в управлінні товариством не доводиться очікувати прибутків від володіння акціями (дивідендів та зростання курсової вартості)” [7, с.123], взагалі можна дійти висновку, що немайнові права акціонера стають основними для нього.

Крім того, не слід забувати, що майнові відносини в акціонерному праві тісно пов'язані з немайновими і “відсутність майнових відносин по придбанню акції призведе до неможливості здійснення немайнових правовідносин по участі в управлінні справами товариства, наприклад, в роботі його загальних зборів. В свою чергу нездійснення права в немайнових правовідносинах по участі акціонерів у роботі загальних зборів не може призвести до виникнення майнових правовідносин по виплаті дивідендів” [8, с.62].

Недоліком же офіційного визначення терміна “акція”, що наводиться у вищезазначеній ч.1 ст.6

Законі України “Про цінні папери та фондовий ринок”, є насамперед те, що законодавець розглядає право на участь в управлінні справами акціонерного товариства як майнове право, а це суперечить цивільно-правовій доктрині, за якою дане право є одним із основних немайнових прав акціонерів. До того ж заслуговує на увагу і твердження О. Швиденка, який у своєму дисертаційному дослідженні вказує на невдалу редакцію законодавчо закріпленого терміна, оскільки з його аналізу не можна однозначно стверджувати, чим посвідчуються майнові та немайнові права за акцією [9, с.15].

У сучасному цивільному законодавстві у визначенні “акція” закріплена вже згадувана класична тріада прав. Ми піддаємо сумніву думки тих науковців, які вважають, що “привілейовані акції по об'єму посвідчених ними прав значно відрізняються від простих, і, виходячи із цього, вироблення єдиної дефініції, яка б повністю охоплювала всі особливості цих двох категорій акцій, практично неможливе” [10, с.55]. Аналіз правової природи простої і привілейованої акції є предметом окремого правового дослідження, однак зазначимо, що принципової, кардинальної різниці між цими видами акцій немає, оскільки і проста, і привілейована акція дає право на отримання дивідендів і ліквідаційної маси (привілейована акція надає певні переваги своїм власникам щодо реалізації вищезазначених прав порівняно з простою акцією), і на участь в управлінні акціонерним товариством (акціонери власники привілейованих акцій мають право голосу на загальних зборах акціонерного товариства у випадках, передбачених статутом і законом). А тому можна зробити висновок про можливість виробити єдину дефініцію терміна “акція”, яка б повною мірою відповідала правовій природі як простої, так і привілейованої акції.

При формуванні єдиного терміна “акція” автор звертає увагу на неможливість застосування терміна “пай” до визначення правової суті акції. Хоча акція й відноситься до пайових цінних паперів (зауважимо, що, крім акції, до пайових відносять ще й інвестиційні сертифікати), але в даному випадку основну увагу приділено тому, що даний папір засвідчує участь у статутному капіталі (п.1 ч.1 ст.195 ЦК України). На думку автора, застосування терміну “пай” є виправданим до засвідчення майнового внеску члена кооперативу, а терміна “частка” до участі учасника в інших господарських товариствах (наприклад, повного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю). Тоді як “одиноцею виміру” статутного капіталу акціонерного товариства необхідно вважати акцію, яку слід розглядати саме як документ, що має тісний правовий зв'язок із правом (майновим і немайновим), закріпленим в ньому. В цьому й вбачається певний недолік Закону України “Про акціонерні товариства” [11], де у ч.1 ст.3 йдеться про визначення акціонерного товариства, за яким вказаною “одиноцею виміру” товариства є акція.

Подібна норма міститься і в ст.152 ЦК України.

Одним із варіантів недопущення недоліків у визначенні терміна “акція” є взагалі відмова від його вироблення і застосування. Однак для покращення правового обігу даного виду цінного паперу автор усе ж таки вважає за необхідне здійснити вироблення єдиного терміна “акція”, який би відповідав вимогам сучасності. Для цього варто здійснити комплексне дослідження фундаментальних ознак акції як особливого виду цінних паперів.

Насамперед, слід відзначити, що акція як вид цінного паперу відноситься до емісійних цінних паперів. Так ч.2 ст. 3 згаданого Закону України “Про цінні папери та фондовий ринок” (Емісійні цінні папери – цінні папери, що посвідчують однакові права їх власників у межах одного випуску стосовно особи, яка бере на себе відповідні зобов’язання (емітент). Український законодавець, на відміну від російського, визначає значну кількість видів емісійних цінних паперів (акції, облігації підприємств, облігації місцевих позик, державні облігації України, іпотечні сертифікати, іпотечні облігації, сертифікати ФОН, інвестиційні сертифікати, казначейські зобов’язання України), але, незважаючи на це, надає право Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку визнавати емісійними цінними паперами й інші, якщо це не суперечить спеціальним законам про ці групи та/або види цінних паперів. Акціям характерні всі ознаки, що притаманні емісійним цінним паперам, але, в

свою чергу, вони мають риси, які належать тільки їм. Відповідно до згадуваної ч.1 ст.3 ЗУ “Про акціонерні товариства” всі акції одного товариства повинні мати однакову номінальну вартість, а інші емісійні цінні папери повинні мати рівний обсяг прав тільки всередині одного випуску.

Слід відмітити, що акція є корпоративним цінним папером, оскільки вона надає своєрідний комплекс прав – право членства в товаристві (своєрідне корпоративне право), із якого “випливають як майнові (право на участь в прибутках і при припиненні товариства – на частку у ліквідаційному залишку), так і немайнові права акціонера (право на участь у загальних зборах, активне і пасивне виборче право на зайняття посади в товаристві, право ознайомлюватися з даними бухгалтерського обліку і звітності та іншою документацією акціонерного товариства” [12, с.54].

Також необхідно відмітити і те, що з 29 жовтня 2010 року (після спливу двоохрічного терміну з опублікування Закону України “Про акціонерні товариства”) акції товариства існують виключно в бездокументарній формі.

Отже, враховуючи вищевикладене можна сформулювати власне визначення терміна “акція” – це іменний цінний папір без визначеного строку обігу, що посвідчує однакові корпоративні права свого власника (акціонера) у межах одного випуску стосовно особи, яка бере на себе відповідні зобов’язання (емітента), які існують виключно в бездокументарній формі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права. Т.2. : Товар. Торговые сделки / Гавриил Феликсович Шершеневич Редкол. : В. С. Ем, Н. В. Козлова. – М. : Статут, 2003. – 480 с.
2. Про цінні папери і фондовий ринок : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV // ВВРУ. – 2006. – № 31. – Ст. 268.
3. Моница О. И. Эмиссионные ценные бумаги как объект гражданских правоотношений / О. И. Моница // Вестник Саратовской государственной академии права. – 2004. – Ч.2, № 9. – С. 47–49.
4. Эрделевский А. М. Правовая природа бездокументарных ценных бумаг / А. М. Эрделевский // Хозяйство и право. – 1997. – № 6. – С. 70–75.
5. Ломакин Д. В. Акционерное правоотношение / Дмитрий Владимирович Ломакин. – М. : Спарк, 1997. – 156 с.
6. Спасибо-Фатеева І. В. Акціонери як суб’єкти правовідносин (питання термінології) / І. В. Спасибо-Фатеева // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 2. – С. 72–80.
7. Ватаманюк З. Г. Права власників простих акцій в Україні / З. Г. Ватаманюк, М. М. Самбірський // Фінанси України. – 2004. – № 3. – С. 123–127.
8. Спасибо-Фатеева І. В. Правова природа корпоративних правовідносин в акціонерних товариствах / І. В. Спасибо-Фатеева // Вісник Академії правових наук України. – 1998. – № 3. – С. 58–66.
9. Швиденко О. С. Акція як об’єкт права власності: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.03 / Швиденко Олександр Сергійович. – К., 2006. – 235 с.
10. Мельников Д. И. Акция как эмиссионная ценная бумага: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.03 / Мельников Дмитрий Игоревич. – М., 2006. – 206 с.
11. Про акціонерні товариства : Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI // ОВУ. – 2008. – № 81. – Ст. 7.
12. Крашенинников Е. А. Ценные бумаги на предъявителя / Евгений Александрович Крашенинников. – Ярославль : Изд-во Яросл. ун-та, 1995. – 94 с.